

บทที่ 7

วิเคราะห์ สรุปและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

การศึกษาการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจของชาวประมงมุสลิมที่บ้านแสนสุข ต.สะกอม อ.เทพา จ.สงขลานั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยทั่วไปของชาวประมงมุสลิม ว่ามีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์หรือไม่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมจากภายนอกมีส่วนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจของชุมชนหรือไม่ และประเด็นในเรื่องหลักความเชื่อของศาสนาอิสลามมีส่วนทำให้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมชะลอตัวหรือไม่

ผลจากการศึกษาชุมชนบ้านแสนสุขทำให้เราทราบว่าชุมชนนี้มีการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจแบบทวิลักษณ์ (Dual Economy) ระหว่างการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจของชุมชน 2 ลักษณะคือ

ลักษณะประการแรกเป็นการจัดระเบียบแบบยังชีพ ซึ่งเน้นการผลิตเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน ความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน (Reciprocity) บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ การทำประมงในชุมชนยังมีการพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นได้จากการจัดเลี้ยงน้ำชาซึ่งแสดงให้เห็นการพึ่งพิงกันทางสังคม และยังคงใช้ระบบอุปถัมภ์แบบศีลธรรม ถึงแม้ว่าจะมีการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ในชุมชนมากขึ้นก็ตาม

ลักษณะประการที่สองคือ เป็นการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ที่เน้นการประกอบอาชีพเพื่อการค้าซึ่งมีความผูกพันกับระบบตลาดภายนอกชุมชนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น แสดงให้เห็นว่ามีการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (Money Economy) เป็นระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่มีการหวังผลกำไร คิดถึงเหตุและผลในเชิงเศรษฐศาสตร์ ตัวอย่างสำคัญคือ การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าเช่นยางพารา ซึ่งแทบทุกขั้นตอนของการผลิตจะผูกพันอยู่กับระบบตลาดทั้งสิ้น ทำให้วิถีชีวิตต้องผูกพันกับกลไกตลาดเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมหลายประการ เช่น เกิดระบบการจ้างงาน ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในการทำงานมากขึ้น มีการติดต่อกับคนภายนอกเพิ่มขึ้น

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ภายในระหว่างสมาชิกในชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การตอบแทนหรือการแลกเปลี่ยนสิ่งของ(Reciprocity) จะเป็นเครื่องวัดระดับความใกล้ชิดหรือความห่างทางสังคมได้เป็นอย่างดี Marshall D.Sahlins (อ้างถึงใน ปรีชา คูวินทร์พันธุ์, 2538: 81-82) ได้กล่าวถึงภาวะการตอบสนอง 3 รูปแบบที่พบในทุกสังคม คือ (1) ภาวะการตอบสนองที่ไม่มุ่งผลตอบแทน (Generalized Reciprocity) (2) ภาวะการตอบสนองแบบสมดุล (Balanced Reciprocity) และ (3) ภาวะการตอบสนองที่ไม่สมดุล (Negative Reciprocity) ซึ่งการตอบแทนกันในชุมชนบ้านแสนสุขจะเน้นการตอบแทนแบบที่ (1) และ (2) กล่าวคือ ความสัมพันธ์ในชุมชนมักเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ใกล้ชิดสนิทสนมมีความรักใคร่ผูกพันส่วนตัว การแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างสมาชิกจะเป็นไปด้วยความรักและความผูกพันส่วนตัวมากกว่าที่จะหวังผลตอบแทนในทันทีทันใด เช่น การที่พ่อแม่เลี้ยงดูลูกด้วยความรักเป็นการตอบสนองของลูกที่เป็นข้อผูกพันทางใจ ไม่มีกำหนดเวลาสำหรับการทดแทนและไม่เน้นวัตถุประสงค์ของ เป็นการให้แบบไม่มีเงื่อนไข และไม่หวังผลตอบแทน ส่วนภาวะการตอบสนองแบบสมดุล จะหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านเดียวกัน ที่มีการแลกเปลี่ยนแบบมีเงื่อนไข การให้และการรับมักจะมีการคำนึงถึงความสมดุลในเชิงเศรษฐกิจ เช่น การรับเชิญไปร่วมงานเลี้ยงน้ำชา ผู้รับเชิญจะต้องช่วยงานตามกำลังทรัพย์ การไม่ทำตามข้อผูกพันหรือบรรทัดฐานทางสังคมดังกล่าวจะทำให้ความสัมพันธ์ไม่ราบรื่น และอาจเกิดความห่างเหินระหว่างกันได้

สำหรับภาวะการตอบสนองที่ไม่สมดุลนั้น เพิ่งเริ่มมีความสำคัญเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่มี ความผูกพันส่วนตัว (Impersonal) เป็นความสัมพันธ์กับคนนอกกลุ่ม ที่แสดงออกโดยการแลกเปลี่ยนที่ทั้งสองฝ่ายมุ่งให้ได้ผลตอบแทนสูงสุด เช่น ในการติดต่อซื้อขายสัตว์น้ำจะมีการต่อรองราคา หรือการที่แม่ค้านำปลาไปขายที่ตลาดเป็นการติดต่อทางธุรกิจ ความสัมพันธ์ส่วนตัวในด้านจิตใจมีความสำคัญน้อย หรือแยกออกจากความสัมพันธ์ทางธุรกิจ ความสัมพันธ์ดังกล่าวดำเนินไปพร้อมกับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับเงินตราและวัตถุเป็นหลัก

ความสัมพันธ์ทั้ง 3 ประเภท ที่เน้นภาวะการตอบสนองนั้นทำให้เกิดความเข้าใจระดับของความผูกพันและลักษณะพฤติกรรมของคนภายในชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

ตามสมมติฐานหลักและสมมติฐานย่อยที่ได้ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามและทำการวิเคราะห์ถึงปัจจัยสำคัญตามสมมติฐานที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชนแสนสุขหลายประการซึ่งสามารถพิจารณาตามหัวข้อต่างๆดังนี้

1. ปัจจัยการขยายตัวของอำนาจและกลไกรัฐ

เป็นที่ทราบกันดีอยู่ว่า รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมา นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีความพยายามที่จะเสนอความเป็นไทย และผสมผสานชาวไทยมุสลิมเข้าในระบบของสังคมไทย อย่างที่เรียกกันว่า นโยบายรวมไทยหนึ่งเดียว (One-Thai Policy) เนื่องจากทางภาคใต้ตอนล่างมีการต่อต้าน การเดินขบวน ขบวนการแบ่งแยกดินแดน ตลอดจนการก่อวินาศกรรมอยู่บ่อยครั้ง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ท่านเคยทรงเน้นนโยบายที่ว่า ชำราชากรที่จะลงมาปฏิบัติงานในพื้นที่ภาคใต้อันห่างไกลจากกรุงเทพมหานครนี้ จะต้องเป็นผู้มีความเสียสละ มีความสามารถสูง และมีความจริงใจต่อหน้าที่ รวมทั้งต้องมีความละเอียดอ่อนระมัดระวังเป็นพิเศษที่จะมิให้กระทบกระเทือนสัมพันธ์ภาพของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม (พรธองาม เฝ้าธรรมสาร , 2537)

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบกันและมีการศึกษาวิจัยหลายชิ้นในอดีตที่แสดงให้เห็นว่าความพยายามของรัฐที่จะใช้นโยบายรวมไทยหนึ่งเดียว ประสบความสำเร็จมาโดยตลอด (ศิริรัตน์ อานีรณานนท์ ,ดลมนรรัตน์ บากการ และ จลองภพ สุสังกรกาญจน์ ,2538 : 4) โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการไทยมักจะถูกกล่าวหาว่า ปราศจากความละเอียดอ่อนและความเข้าใจในวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิม และมีเจตคติที่ผิดๆต่อชาวไทยมุสลิม รวมทั้งมีการดูถูกเหยียดหยาม เข้าใจผิดชาวไทยมุสลิมให้เห็นเด่นชัดอยู่ทั่วไป โดยไม่ได้ตั้งใจ และปราศจากความละเอียดอ่อนต่อปัญหาชนกลุ่มน้อย ข้าราชการไทยกลับกลายเป็นผู้สร้างปัญหา และก่อชนวนความริ้วฉาน ตลอดจนมีส่วนช่วยในการสร้างความล้มเหลวให้กับรัฐบาลในการที่จะพัฒนาสังคมชาวไทยมุสลิม ถึงแม้จะมีนโยบายที่จะให้ความสำคัญกับความต้องการของชาว

ไทยมุสลิมมากขึ้นก็ตาม แต่ความขัดแย้ง ความไม่พอใจก็ยังคงอยู่ นโยบายและความพยายามต่างๆ เช่น โครงการสนับสนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร สาเหตุการล้มเหลวส่วนหนึ่งก็คือ ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐที่ใช้กลยุทธ์ที่พยายามทำให้ค่านิยมทางสังคมและสถาบันวัฒนธรรมของมุสลิมอ่อนแอลง ซึ่งสถาบันและค่านิยมทางสังคมเหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อต้านการแทรกแซงของรัฐในสังคมมุสลิม ดังนั้นยิ่งรัฐบาลพยายามจะกลบกลืนสังคมมุสลิมมากเท่าใด ชาวไทยมุสลิมเองก็รู้สึกไม่มั่นคงเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของตนและค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งตนถือว่าศักดิ์สิทธิ์และเปลี่ยนแปลงไม่ได้มากเท่านั้น (Surin Pitsuwan, 1985 :168)

นโยบายจากรัฐสู่ชุมชนแสนสุขที่เห็นเด่นชัดที่สุด คือ การที่รัฐจัดให้มีกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางโดยให้ยางพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตดีกว่าทดแทนยางพันธุ์พื้นเมือง ชาวบ้านในชุมชนขอรับความช่วยเหลือกันทุกคน การนำยางพันธุ์ใหม่และเทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่ตามนโยบายของรัฐ ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตที่ถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมากยิ่งขึ้น และยังส่งผลกระทบต่อทางอ้อมคือ การสูญเสียระบบการพึ่งตนเองของชาวบ้านที่เคยได้รับผลผลิตจากป่าหรือพื้นที่ทำการเกษตรแบบพื้นบ้านของชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา รัฐยังไม่สามารถดำเนินนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะสนองต่อความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ได้ เช่น นโยบายส่งเสริมการศึกษาสายสามัญและการศึกษาศาสนาในชุมชน การสร้างนิสัยรักความสะอาดปฏิบัติตนถูกตามสุลตฺลักษณะ โครงการเยาวชนต่อต้านยาเสพติด ความล้มเหลวของนโยบายและโครงการต่างๆ แสดงให้เห็นถึงปัญหาการขาดความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ในอดีตรัฐมักมองว่าสังคมของชาวไทยมุสลิมอย่างชุมชนแสนสุขเป็นสังคมปิด อยู่ในกรอบของศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด ประชากรส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาเพียงภาคบังคับ ทำให้ยากต่อการเข้าถึงและเป็นอุปสรรคในการรับแนวคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทางด้านต่างๆ ในทางตรงกันข้ามชาวบ้านมักจะมองความต้องการของภาครัฐด้วยความระแวง เพราะมองว่าแนวทางการพัฒนาต่างๆ ที่มาจากทางภาครัฐ และจากนักการเมืองท้องถิ่นส่วนใหญ่ไม่ใช่ผู้นับถือศาสนาอิสลาม เป็นส่วนหนึ่งในการบ่อนทำลายเอกลักษณ์ทางศาสนาและสังคมของชาวไทยมุสลิม จนบ่อยครั้งมองว่า "การพัฒนา" คือการ ทำลายเอกลักษณ์และความบริสุทธิ์ของศาสนาอิสลาม

การขาดความเข้าใจซึ่งกันและกันเช่นนี้ ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในชุมชน เป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น ความไม่เข้าใจกัน ความห่างกัน ระหว่างประชาชนชาวไทยมุสลิมและข้าราชการยังมีพบเห็นอยู่ทั่วไปในชุมชนแสนสุข ชาวบ้านยังรู้สึกที่รัฐใช้อำนาจบีบบังคับให้พวกเขาทำในสิ่งที่ไม่อยากทำมาโดยตลอด เช่น การบังคับให้ถอดผ้าคลุมผมออกเวลาถ่ายรูปทำบัตรประชาชนหรือทำหนังสือเดินทาง การบังคับให้ตั้งชื่อเป็นภาษาไทยโดยไม่คำนึงถึงความศรัทธาในศาสนาอิสลาม เป็นต้น การติดต่อกับรัฐดูจะเป็นสิ่งที่ยุ่งยาก ไม่มีความจำเป็น ชาวบ้านมักจะพยายามหลีกเลี่ยงโดยการติดต่อกับรัฐให้น้อยที่สุด

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยมุสลิมกับรัฐได้สะท้อนให้เห็นถึงรากฐานปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งคือ ความหวาดกลัวของชาวไทยมุสลิมในการสูญเสียความบริสุทธิ์ของศาสนาอันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนมุสลิม ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง นโยบายการศึกษา การพัฒนา เป็นต้น ความหวาดกลัวดังกล่าวทำให้ชาวมุสลิมเกิดกระบวนการในการป้องกันตนเองจากภายนอก ซึ่งอาจส่งผลให้เสียโอกาสในการพัฒนา ทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมและการเมือง

2. การขยายตัวของเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของชาวบ้านแสนสุข เริ่มขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2518 - 2521 เป็นต้นมา เป็นการเริ่มต้นของการถอยห่างจากระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองไปสู่ระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ โดยมุ่งเน้นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก และเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินตราเพื่อนำไปซื้อสินค้า เพื่อการยังชีพอย่างอื่น สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงคือ การตัดถนนเชื่อมต่อบริเวณจังหวัดปัตตานีและสงขลาผ่านชุมชนแสนสุข ความสะดวกสบายของการคมนาคมทำให้ชุมชนได้มีโอกาสสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้มากขึ้น ได้รับอิทธิพลการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยสื่อประเภทต่างๆ การรับเอาความคิด รูปแบบเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ในชุมชน การติดเครื่องยนต์ท้ายเรือและการใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพขึ้น ส่งผลให้เกิดการทำประมงเพื่อการค้า สัตว์น้ำที่หามาได้ถูกป้อนเข้าสู่ตลาดแทนที่การบริโภคภายในชุมชน

นอกจากนี้ความต้องการอาหารในตลาดโลกที่เพิ่มสูงขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นำไปสู่ความตื่นตัวในการเร่งปลูกยางพาราเพื่อการค้า วิธีชีวิตแบบเดิมที่ขึ้นอยู่กับการทำประมงเพียงอย่างเดียวเปลี่ยนแปลงไปสู่ผู้มีที่ดินมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น สำหรับเทคนิคต่างๆในการปลูกยางพารานี้ชาวบ้านอาศัยการเรียนรู้จากเพื่อนบ้านเป็นหลัก ไม่นานนักชาวบ้านก็สามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมการผลิตแบบใหม่ได้อย่างไม่ขัดเขิน แต่ไม่ได้หมายความว่า การปลูกยางพาราจะเข้ามาแทนที่การทำประมงเพราะการทำประมงยังคงเป็นหลักประกันของชีวิตชาวบ้าน และสำหรับคนที่ไม่มีความรู้เรื่องประมงและที่ดินทำกิน อาชีพรับจ้างกรีดยางของคนอื่นก็กลายเป็นทางเลือกที่สำคัญนอกเหนือจากการเป็นลูกน้องเรือประมง สามารถให้รายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ซึ่งสำหรับชายชาวบ้านแสนสุข การประกอบอาชีพประมงและการทำสวนยางเป็นอาชีพที่พวกเขาคุ้นเคยมากกว่าการออกไปทำงานอย่างอื่น ๆ โดยเฉพาะงานรับจ้างภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นความคิดในลักษณะเดียวกันกับชาวชนบทอีกหลายแห่งในโลก จากการศึกษาของ Gudeman and Rivera (cited in Wilk, 1996 : 127-128) พบว่าชาวนาที่โคลัมเบียเชื่อว่าความมั่งคั่งจะได้มาจากการทำฟาร์มและการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งการที่พวกเขาติดยึดอยู่กับอาชีพแบบดั้งเดิมที่พ่อแม่เคยทำมา ทำให้มีโลกทัศน์ที่แคบ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการรักษาระบบเศรษฐกิจแบบประเพณีไว้ เป็นการยึดพฤติกรรมที่เป็นแบบประเพณีโดยปฏิเสธการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบตลาด

ผลจากการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจในชุมชนทำให้เกิดอาชีพที่หลากหลายขึ้น ต้องดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินตราเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยยังชีพที่ตนไม่สามารถผลิตเองได้ ชาวบ้านมีเวลารว่างน้อยลง แต่ครอบครัวต้องมีอาชีพรองอาชีพเสริม และแบ่งแรงงานของครอบครัวไปทำงานอย่างอื่นนอกจากอาชีพหลัก โดยมีเหตุผลจากภาวะทางเศรษฐกิจบีบบังคับ

3. ปัจจัยทางด้านสภาพนิเวศน์วิทยา

ปัจจัยด้านทรัพยากรเป็นตัวกำหนดในเรื่องการปรับตัวของชาวบ้านในชุมชนได้พอสมควร จะเห็นได้ว่าการเพิ่มประสิทธิภาพของเทคโนโลยีที่ใช้ในการประมง โดยการใช้เรือติดเครื่องยนต์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 เปลี่ยนเป็นการทำประมงพาณิชย์ สัตว์น้ำที่จับมาได้ถูกขายสู่ตลาดแทนการบริโภคภายในชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่น่าไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศน์วิทยา และเกิดความถดถอยของทรัพยากรทางทะเลในระยะต่อมา

ชาวประมงต้องขยันออกเรือมากขึ้น มีการดัดแปลงเครื่องมือประมงชนิดใหม่ๆหลายชนิด เช่น ไชหอย ถูงักกึ่งเคย และอวนชนิดต่างๆ เป็นต้น เทคนิคและวิธีการจับสัตว์น้ำแบบใหม่ถูกนำมาใช้เพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น แสดงให้เห็นถึงความพยายามของชาวประมงในการรักษาระดับการยังชีพของตนเองไว้ นอกจากนี้ชาวประมงยังปรับตัวด้วยการหันไปประกอบอาชีพในภาคการเกษตรในฤดูมรสุมเพื่อให้มีทางเลือกในชีวิตมากขึ้น ขณะเดียวกันก็พยายามลดการบริโภคของครัวเรือนให้อยู่ในระดับต่ำที่สุดถึงแม้จะต้องเผชิญกับปัญหาความยากจนเพียงใด ชาวบ้านในชุมชนก็เลือกที่จะทำงานภายในชุมชนของตนที่คุ้นเคยมากกว่าการออกไปทำงานภายนอกชุมชน

ชาวประมงในชุมชนแสนสุขประสบกับปัญหาเรื่องทรัพยากรทางทะเล ส่วนกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราได้รับผลกระทบโดยตรงจากคุณภาพและการถือครองที่ดิน กล่าวคือ การปลูกยางพาราเพื่อการค้ำนำไปสู่การเร่งขยายพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่ดินได้กลายเป็นทรัพยากรที่มีค่าหาได้ยากและมีราคาเป็นตัวเงินเพิ่มอย่างรวดเร็ว ทำให้ชาวบ้านบุกรุกถางป่าเป็นจำนวนมาก เมื่อป่าถูกทำลายไปย่อมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาโดยรวม เมื่อวันเวลาผ่านไปพื้นที่ที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็เริ่มขาดธาตุอาหารที่จำเป็นต่อพืช ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ได้เข้ามามีบทบาทในการเกษตรมากขึ้น และกลายเป็นปัจจัยจำเป็นต่อการผลิตในระยะต่อมา

จนถึงวันนี้ระบบการพึ่งตนเองของชุมชนเริ่มลดบทบาทลงและถูกแทรกแซงโดยการพึ่งปัจจัยภายนอกโดยเฉพาะระบบตลาดมากยิ่งขึ้น การแสวงหาเงินตราจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการใช้สอยในชีวิตประจำวัน การผลิตเพื่อการค้ากลายเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การรับเอาเทคโนโลยีใหม่ๆเพื่อเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้นหมายถึงโอกาสที่จะได้รับเงินตราจากการขายผลผลิตย่อมเพิ่มตามไปด้วย สำหรับครอบครัวที่ไม่มีปัจจัยทางการผลิตโดยเฉพาะการไม่มีเรือหรือที่ดินสำหรับปลูกยางพาราก็ต้องพึ่งพาการขายแรงงานทั้งในและนอกภาคการเกษตร

4. การเพิ่มขึ้นของประชากร

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนแสนสุขมีปัจจัยส่วนหนึ่งมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร เนื่องมาจากหลักการของศาสนาอิสลามห้ามไม่ให้มีการคุมกำเนิดไม่ว่าจะด้วยวิธีการ

ได้ก็ตาม หากมีการฝ่าฝืนจะถูกต่อต้านจากสังคม จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2540 มีประชากร 1,524 คน พ.ศ.2541 มีประชากร 1,649 คนและในปี พ.ศ. 2542 ประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 1,858 คน การเพิ่มขึ้นของประชากรก่อให้เกิดความต้องการพื้นที่เพื่อการผลิตและการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยมากขึ้น ประกอบกับค่านิยมในการแบ่งมรดกของชาวมุสลิมที่จะแบ่งที่ดินออกเป็นแปลงย่อยๆเพื่อมอบให้กับทายาททุกคน ยิ่งทำให้ที่ดินถูกแบ่งออกเป็นผืนเล็กลงทุกขณะตามจำนวนลูกหลานของแต่ละรุ่น

5. ความเชื่อทางศาสนาอิสลาม

พฤติกรรมในชีวิตทุกอย่างของชาวบ้านแสนสุขล้วนมีรากฐานมาจากความเชื่อตามหลักการของศาสนาอิสลามทั้งสิ้นเสมือนเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) ทำให้มีลักษณะเฉพาะของชุมชนที่แตกต่างไปจากชุมชนชนบทในภาคอื่นๆของประเทศ วัฒนธรรมอิสลามมีจุดเด่นในเรื่องการสร้างแรงยึดเหนี่ยวทางสังคม (Social Bondage) ได้ดี ตัวอย่างที่สำคัญคือ การรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อทำการละหมาดร่วมกันที่มีสยิดทุกวันศุกร์และเสาร์ วันศุกร์จะเป็นการละหมาดร่วมกันเฉพาะผู้ชาย และผู้หญิงจะละหมาดร่วมกันในวันเสาร์ การละหมาดใหญ่ร่วมกันนี้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านให้ความสำคัญอย่างมากจะละเลยมิได้ เพราะนอกจากจะเป็นการแสดงความนอบน้อมจงรักภักดีต่ออัลลอฮ์แล้ว ยังทำให้ชาวมุสลิมได้มีโอกาสพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังเป็นการแสดงความเป็นพวกเดียวกันเพื่อให้เกิดการยอมรับในชุมชน ทำให้โต๊ะอิหม่ามหรือผู้นำทางศาสนามีโอกาสอบรมตักเตือนชาวบ้านให้อยู่ในกรอบของศาสนาอิสลามเป็นการย้ำเตือนถึงหลักคำสอน ข้อกำหนด และข้อห้ามต่างๆตามหลักศาสนา ทั้งยังกระตุ้นให้เกิดความรักสามัคคีกันในชุมชน บ่อยครั้งที่จะมีการแจ้งข่าว หรือบอกกล่าวกันถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ผู้นำทางศาสนามีส่วนสำคัญในการชี้แจง ให้ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น แนวความคิดในการแก้ปัญหาของผู้นำทางศาสนา มักจะเป็นบทสรุปหรือแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านเสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดก็ตาม เช่น การที่โต๊ะอิหม่ามมองเห็นถึงปัญหาร่างงานของชาวประมงในช่วงฤดูมรสุมที่กินเวลาประมาณ 2 - 3 เดือน ก่อนฤดูมรสุมปีที่ผ่านมา (ตุลาคม 2541) โต๊ะอิหม่ามกล่าวแนะนำในมัสยิดว่า ในวันที่คลื่นลมจัดชาวประมงไม่ควรเสี่ยงออกเรือควรหันไปมองหาการประกอบอาชีพประเภทอื่น โดยเฉพาะอาชีพด้านการเกษตรกรรม เช่นการเพาะปลูก โดยอ้างถึงคำสอนของอัลลอฮ์ที่ส่งเสริมให้ชาวมุสลิมรู้จักการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ ได้ผลิตและแจกจ่ายให้แก่สังคม โต๊ะอิหม่ามได้ส่ง

เสริมให้มีการปลูกแดงโม หรือถั่วชนิดต่างๆเป็นอาชีพเสริมเพื่อทดแทนรายได้ที่ขาดหายไปจากการทำประมง หลังจากนั้นไม่นานชาวบ้านในชุมชนแสนสุขก็หันมาปลูกพืชไร่และพืชอายุสั้นชนิดต่างๆไม่ว่าจะเป็นแดงโม แดงกวา สับประรด และถั่วชนิดต่างๆ เพิ่มมากขึ้น อีกกรณีหนึ่งคือ ปัญหาระหว่างเรือปลากะตักและเรือประมงพื้นบ้านในจังหวัดสงขลา ได้ะฮินหม่ามและประธานกลุ่มประมงที่เป็นผู้นำทางศาสนาคนหนึ่งมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าการห้ามไม่ให้ผู้อื่น(โดยเฉพาะชาวมุสลิมด้วยกัน)ประกอบอาชีพเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง ทุกคนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรเท่าเทียมกัน ต้องมีการแบ่งปันซึ่งกันและกัน จึงมีแนวทางแก้ปัญหาร่วมกันคือจำกัดพื้นที่การทำประมงแบบ "หน้าบ้านใครหน้าบ้านมัน" คือให้เรือขนาดใหญ่หาปลาเฉพาะบริเวณน่านน้ำของชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่เท่านั้น ไม่มาหาปลาในพื้นที่ทำกินของชาวประมงพื้นบ้านดังเช่นในปัจจุบัน ชาวบ้านในชุมชนส่วนมากเห็นด้วยกับความคิดดังกล่าวจึงไม่มีการร่วมประท้วงเหมือนชุมชนประมงพื้นบ้านแห่งอื่น

ถึงแม้ว่าจะเกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆหรือการเกิดความเชื่อแบบใหม่ๆขึ้นในชุมชน ก็ไม่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรากฐานทางความคิดของชุมชนมุสลิมส่วนรวมได้ เช่น การเผยแพร่นิกายกะหมุดขึ้นในชุมชนเมื่อต้นปี 2542 ทำให้ชาวบ้านบางคนหันไปทำละหมาดและพิธีกรรมแบบใหม่ที่ท่ามกลาง มีการตัดทอนละทิ้งรายละเอียดของชั้นตอนออกเกือบหมด เกิดความเชื่อใหม่ๆเฉพาะกลุ่มประมาณ 15 - 20 คน แต่ความเชื่อดังกล่าวนี้ไม่ได้รับการยอมรับกลับเกิดความรู้สึกต่อต้านจากชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงออกโดยการไม่คบค้าสมาคมด้วยไม่ว่าในกรณีใดๆ ปัญหาความเชื่อศรัทธานิกายกะหมุดนี้สร้างความหนักใจให้กับได้ะฮินหม่ามและผู้นำทางศาสนาในชุมชนอย่างมาก มีการปรึกษาหารือถึงการแก้ปัญหายูเนสโก เนื่องจากกลัวว่าจะไม่สามารถรักษาความบริสุทธิ์ของนิกายซุนนีย์ไว้ได้ และทำให้เกิดความแตกแยกขึ้นภายในชุมชน ปัญหาดังกล่าวถูกหยิบยกขึ้นมาพูดเสมอในคราวละหมาดใหญ่ที่มัสยิดทำให้เกิดพลังในการรวมกลุ่มเพื่อต่อต้านรุนแรงยิ่งขึ้น จนกระทั่งในเดือนกรกฎาคม 2542 ผู้เผยแพร่ นิกายกะหมุดเข้ามาเผยแพร่ลัทธิดังกล่าวในชุมชนถูกชาวบ้านต่อต้านอย่างรุนแรง มีการตะโกนด่าพร้อมกับการปาไข่เน่าใส่ผู้เผยแพร่ จากเหตุการณ์ในครั้งนั้นทำให้ไม่มีผู้เผยแพร่ นิกายใหม่ๆเข้ามาในชุมชนอีกเลย

สำหรับแนวคิดทางเศรษฐกิจของศาสนาอิสลามนั้นมุ่งเน้นที่จะตอบปัญหาความต้องการในชีวิตมนุษย์ที่ต้องการการตอบสนอง การผลิต และการจำแนกแจกจ่าย ชาวมุสลิม

มักไม่เห็นด้วยกับการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจบนฐานทางวัตถุ (Materialism) ของระบบทุนนิยมที่แยกระบบเศรษฐกิจออกจากความสำคัญทางทางศีลธรรมหรือแยกออกจากศาสนาโดยสิ้นเชิง อีกทั้งยังปฏิเสธศาสนาเพราะถือว่าสภาพความแตกต่างของมนุษย์ในเชิงเศรษฐกิจนั่นเองที่กำหนดความเชื่อถือศรัทธาของมนุษย์ในสังคมนั้นๆ กลับเห็นว่าระบบเศรษฐกิจอิสลามเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาที่ให้คำตอบต่อความต้องการของร่างกาย และให้คำตอบต่อความเป็นอยู่และปัญหาต่างๆทางเศรษฐกิจ เท่าที่มนุษย์ยังมีความเป็นอยู่ร่วมกันในสังคม

นักวิชาการที่พยายามชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันเศรษฐกิจและสถาบันศาสนาคนสำคัญคือ Max Weber (อ้างถึงในอมรา พงศาพิชญ์, 2538 :64-65) เขาพยายามชี้ให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเกิดขึ้นพร้อมๆกับศาสนาโปรเตสแต้นในยุโรป การปฏิรูปศาสนาได้สร้างค่านิยม บุคลิกแบบใหม่ขึ้นในสังคม เช่น การเน้นในเรื่องการมัธยัสถ์ และการลงทุนเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามความต้องการของพระเจ้าเป็นเจ้า เมื่อตายไปมนุษย์ที่เลวกี่จะตกนรก ผู้ที่เป็นคนดีก็จะได้ขึ้นสวรรค์ไปอยู่กับพระเจ้า หลายคนจึงพยายามทำตนเป็นคนดีโดยการทำงานขยันขันแข็ง การขยันทำงานเหมือนกับเป็นการสวดมนต์ และไม่มัวหมกมุ่นอบายมุข เป็นต้น

แนวคิดของ Weber ที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของสถาบันศาสนาที่มีผลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของปัจเจกชน ความคิดเรื่องเศรษฐกิจของชาวบ้านชุมชนแสนสุขก็ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อและความศรัทธาจากศาสนาเช่นกัน ชาวบ้านไม่ได้พึ่งพาเฉพาะวัตถุแต่มีการพึ่งพาทางด้านจิตใจด้วย แต่ความเชื่อตามหลักศาสนาอิสลามกลับส่งผลให้เกิดจิตสำนึกในการเสียสละเพื่อส่วนรวมมากกว่าการแสวงหาความร่ำรวยเฉพาะตัวบุคคล ความเพียงพอในการกินอยู่ร่วมกันมีความสำคัญมากกว่าความร่ำรวยของปัจเจกชน ค่านิยมของศาสนาอิสลามต้องการให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอยู่ในลักษณะสมดุลย์ ส่งเสริมให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันไม่ส่งเสริมให้มีการสะสมทรัพย์สินเฉพาะตัว สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือการบริจาคนะกาตที่บัญญัติให้คนที่อยู่ในฐานะได้เปรียบต้องแบ่งปันทรัพย์สินที่เหลือใช้ให้กับผู้ยากจนขัดสน ถือว่าการบริจาคนะกาตเป็นสิ่งสำคัญ ทำให้เกิดคุณค่าในตัวเองเป็นการช่วยขัดเกลาให้จิตใจสะอาด ระบบชะกาตนี้เป็นการกระจายความมั่งคั่งร่ำรวยไปสู่คนจน ก่อให้เกิดการลดช่องว่างระหว่างคนร่ำรวยกับคนยากจน และข้อห้ามในการแสวงหากำไรและผลประโยชน์จากเพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะจากชาวมุสลิมด้วยกัน การห้ามทำลายอาชีพผู้อื่นถึงแม้จะทำให้ตนประกอบอาชีพผิด

เคื่องขึ้นก็ตาม เช่น ในกรณีของเรือปลากระดัก และการให้มีชีวิตอยู่อย่างพอเพียงไม่อิงฉ้อฉล วิชาผู้ที่ร่ำรวยกว่า จำกัดความต้องการของตัวเองให้เหลือน้อยที่สุด สิ่งเหล่านี้ขัดแย้งกับความสมเหตุสมผลของชีวิตทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ซึ่งเน้นการทำกำไรสูงสุดอันเป็นการเบนตัวออกนอกกรอบคำสอนทางศาสนาไป

อย่างไรก็ตามชาวมุสลิมก็มีการปรับตัวเพื่อให้การดำเนินชีวิตในสังคมสมัยใหม่ราบรื่นขึ้นและไม่ขัดกับหลักความเชื่อตามหลักศาสนา ตัวอย่างเช่น ข้อห้ามที่เข้มงวดของศาสนาอิสลามในเรื่องดอกเบี้ยทำให้คนมุสลิมไม่นิยมฝากเงินในธนาคารจึงไม่มีเงินออมพอที่จะนำไปลงทุนในกิจการต่างๆได้ อีกทั้งการประกอบอาชีพประมงเป็นอาชีพที่มีรายได้ไม่แน่นอน บางวันออกเรือไม่นานก็สามารถขายสัตว์น้ำได้เป็นกอบเป็นกำ ทำให้ชาวประมงโดยมากจ่ายเงินง่ายไม่ค่อยคิดหน้าคิดหลังมากเพราะคิดว่าถ้าหมดพุงนี้ก็หาเอาใหม่ ทะเลเปรียบเสมือนหม้อข้าวของชาวประมงถึงอย่างไรก็คงไม่อดตาย จากความคิดดังกล่าวส่งผลให้ชาวประมงโดยมากไม่มีเงินเก็บ เมื่อถึงช่วงที่ออกหาปลาไม่ได้จึงต้องใช้ชีวิตอย่างลำบาก และเมื่อเกิดปัญหาต้องใช้เงินก้อนฉุกเฉินจึงต้องจัดงานเลี้ยงน้ำชาขึ้น ซึ่งการจัดเลี้ยงน้ำชาเปรียบเสมือนการลงทุนเพื่อรับน้ำใจและความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเกื้อหนุนกันแบบศีลธรรมภายในชุมชน

และถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีการเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจในชุมชนกับกลไกของตลาดในเกือบทุกขั้นตอนการผลิตและการบริโภค แต่กลับพบว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวในบางครั้งไม่เข้มงวดนัก ยังมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในโอกาสต่างๆ เช่นในพิธีกรรม สิ่งเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงการลดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในชุมชน อีกทั้งยังมีค่านิยมที่เน้นระบบคุณธรรมในจิตใจ ซึ่งเน้นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แทนที่จะแสวงหากำไรจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การให้ความสำคัญต่อการพึ่งพากันมากกว่าการสะสมทุนทรัพย์ส่วนตัว เป็นค่านิยมพื้นฐานสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถรักษาระบบศีลธรรมของชุมชนไว้ได้ถึงแม้ว่าสังคมภายนอกจะเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเพียงใดก็ตาม

ผลการศึกษาการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจของชุมชนชาวประมงมุสลิมแสนสุข พบว่า การดำเนินชีวิตในชุมชนได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปทั้งโครงสร้าง โดยมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นแกนแล้วส่งผลกระทบต่อโครงสร้างอื่นของชุมชน โครงสร้างทางเศรษฐกิจได้

เปลี่ยนไปตั้งแต่จุดประสงค์ในการผลิต บัณฑิตการผลิต เทคโนโลยีในการผลิต และการแบ่งปันผลผลิต และเปลี่ยนจากประกอบอาชีพเดียวเป็นหลากหลายอาชีพ บัณฑิตดำเนินชีวิตในชุมชนไม่เพียงพอ ต้องพึ่งพาตลาดและสังคมภายนอกมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจศีลธรรมในชุมชนเริ่มคลายไป ชาวประมงหาปลาได้น้อยไม่คุ้มค่า ระบบอุปถัมภ์ระหว่างเจ้าเก่าและชาวประมงที่คงอยู่ในปัจจุบันยังมีบทบาทอยู่พอสมควรเนื่องจากชาวบ้านยากจนต้องพึ่งเจ้าเก่า อย่างไรก็ตามเศรษฐกิจแบบเงินตราและความจำกัดของทรัพยากรทำให้เงื่อนไขและข้อผูกมัดของระบบอุปถัมภ์ที่อยู่ภายใต้หลักของศีลธรรมบนพื้นฐานของการไว้เนื้อเชื่อใจ เริ่มแปรเปลี่ยนไป เจ้าเก่าพบปัญหาว่าลูกน้องบางคนไม่สามารถที่จะตอบแทนข้อผูกพันทางเศรษฐกิจ เช่น การไม่ขายปลาให้กับเจ้าเก่าแอบนำไปขายให้คนอื่น ทำให้ข้อผูกมัดทางศีลธรรมลดน้อยลง ความสัมพันธ์แบบพันธะสัญญา(Contractual Relationship)กลายเป็นสิ่งสำคัญสำหรับเศรษฐกิจการตลาด ความสัมพันธ์รูปแบบดังกล่าวได้เข้ามาเป็นหลักแทนข้อผูกมัดทางศีลธรรมซึ่งอาศัยความไว้เนื้อเชื่อใจกัน

สำหรับโครงสร้างการปกครองนั้น อำนาจอรัฐจะมีพลังควบคุมสังคมได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับความถูกต้องตามเหตุผล คุณธรรม และความเข้าใจระหว่างตัวแทนรัฐกับชาวบ้าน เกี่ยวกับการศึกษา คนที่ได้รับการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยมซึ่งมีจำนวนน้อยประมาณ 35 คน พยายามเข้ารับราชการ ทำงานให้แก่รัฐหรือทำงานกับเอกชนภายนอกชุมชนมากกว่าความคิดในการสร้างงาน ผลิตและขยายผลภายในชุมชน ส่งผลให้เกิดปัญหาการว่างงานในชุมชนเป็นจำนวนมาก โครงสร้างด้านครอบครัวแต่ละครอบครัวมีขนาดเล็กลง สมาชิกในครอบครัวจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับวัยของผู้นำ กล่าวคือ ถ้าผู้นำหรือหัวหน้าครอบครัวอายุมากกว่า 35 ปี มักจะมีบุตร 9 - 12 คน แต่ถ้าหัวหน้าครอบครัวมีอายุต่ำกว่า 35 ปีโดยเฉลี่ยแล้วจะมีบุตร 5 คนต่อครอบครัว (ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยวิธีการสนทนากลุ่มชาวบ้าน ธันวาคม 2541) คู่สมรสใหม่นิยมแยกไปตั้งครอบครัวใหม่จากบิดามารดา คนรุ่นใหม่สามารถเลือกคู่สมรสเองได้มากขึ้น ผู้ชายยังเป็นใหญ่ในครอบครัว ยังมีการเคารพเชื่อฟังกันตามอาวุโส ความผูกพันกันตามสายโลหิตยังสูง

ค่านิยมในการบริโภคเปลี่ยนแปลงไปอาจสืบเนื่องจากการขาดแคลนบัณฑิตการยังชีพภายในท้องถิ่น อาหารธรรมชาติเริ่มหมดไปต้องซื้ออาหารสดและอาหารที่ผลิตจากอุตสาหกรรมในเมืองมาบริโภคทดแทน ทรัพยากรพื้นบ้านเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยเหลือน้อยไม่เพียงพอ

ความต้องการ ต้องอาศัยวัสดุก่อสร้างจากโรงงานอุตสาหกรรมและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับวัสดุดังกล่าว วัสดุก่อสร้างในชุมชนถูกทดแทนด้วยเส้นผ่าจากโรงงานอุตสาหกรรม ส่วนโครงสร้างทางศาสนาและวัฒนธรรมนั้น ชาวบ้านยังยึดมั่นตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม เพียงแต่กิจกรรมทางศาสนาบางอย่าง เช่น การละหมาดประจำวัน ได้ลดความถี่ลงเพราะเหตุผลเกี่ยวกับการใช้เวลาในการประกอบอาชีพ

แนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ชุมชนแสนสุขที่มีวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็งจะสามารถต้านทานกระแสทุนนิยมที่เกิดขึ้นได้นานสักเพียงใด ถึงแม้จากข้อมูลที่ได้จะทำให้ทราบว่าชุมชนมุสลิมแสนสุขมีพลังในการยึดเหนี่ยวคนในชุมชนด้วยความเชื่อทางศาสนาอิสลามและความผูกพันทางเครือญาติ แต่จะเป็นไปได้หรือที่วัฒนธรรมชุมชนจะสามารถต้านกระแสทุนนิยมได้ เห็นได้จากกรณีที่อิทธิพลของระบบทุนนิยมได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนที่อยู่ใกล้เขตเมืองในหลายๆแห่ง เช่น ชุมชนคลองตาล อ.ระโนด จ.สงขลา แต่เดิมยังชีพด้วยการทำประมงพื้นบ้านต่อมาได้เปลี่ยนเป็นประมงพาณิชย์ จากการเข้ามาของบริษัทต่างชาติซึ่งส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการผลิตจากการทำประมงพื้นบ้านและนาข้าว กลายมาเป็นนากุ้ง ความเชื่อที่ว่านาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขุดไม่ได้หมดไป ที่นาถูกแปรเปลี่ยนโดยไม่คำนึงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของที่นาอีกแล้ว ปัจจุบันเจ้าของที่ดินกลายเป็นผู้ไร่ที่ ทำกินเป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านยังเผชิญปัญหาในการทำประมงและทำนา เพราะการทำนาถูกปล่อยน้ำเสียลงทะเล ทำลายสัตว์น้ำและยังทำให้เกิดปัญหาน้ำเค็มสู่นาข้าวอีกด้วย (จำนงค์ แรกพิณิจ และสุรรัตนาน้อยศรี, 2536)

และตัวอย่างของชุมชนประมงมุสลิมที่บ้านทิวสน ที่ตั้งอยู่ติดกับเทศบาลอำเภอเมืองปัตตานีจึงได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรุนแรง นายทุนได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินในชุมชนเป็นจำนวนมากพื้นที่บางส่วนที่เคยเป็นที่นาปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนกลายเป็นบ้านจัดสรร มีคนต่างถิ่นต่างวัฒนธรรมเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัวขนานใหญ่เพื่อความอยู่รอดของตนและครอบครัว เกิดอาชีพใหม่ๆ ความคิดและทัศนคติแบบใหม่ๆ เงินและความร่ำรวยได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของความร่ำรวย และแสดงถึงสถานภาพทางสังคมแทนความดีหรือคนที่เคร่งศาสนา ชาวบ้านมองว่าคนรวยจะ

เสียงดัง และคนจนจะต่ำต้อยไม่มีใครเหลียวแล ชาวบ้านมีวิถีที่เอาเงินส่วนเกินมาโดยไม่เรียกว่าดอกเบี้ย จะได้ไม่บาป และสามารถเพิ่มพูนเงินได้ตามที่ต้องการ ธนบัตรมีความสำคัญมาก จนต้องทำพิธีแปลรีย หรือเงินกันตุง เพื่อดึงดูดเงินเพิ่มขึ้นอีก (ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ, 2536)

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่าอิทธิพลของระบบทุนนิยมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและความเชื่อภายในชุมชนต่างๆมากขึ้น อย่างไรก็ตามเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจะเกิดการปรับเปลี่ยนภายในสังคมและยากที่จะระบุว่าสถาบันใดเปลี่ยนก่อนและสถาบันใดเปลี่ยนตาม อมรา พงศาพิชญ์ (2538 : 66-67) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนาและสถาบันเศรษฐกิจว่า เป็นความสัมพันธ์ 2 ทาง ไม่ได้มีการกำหนดว่าสถาบันใดเป็นเหตุทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในอีกสถาบันหนึ่ง ถ้าการเปลี่ยนแปลงหมายถึงการพัฒนาทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ความเชื่อทางศาสนาที่มุ่งในเรื่องการหลุดพ้นและความพอดีย่อมไม่สอดคล้องกับแนวคิดที่มุ่งจะขยายผลทางเศรษฐกิจ ปัญหาที่พบในประเทศด้อยพัฒนาทุกวันนี้คือ ปรัชญาคำสอนและพิธีกรรมที่มีลักษณะซับซ้อน ขั้นตอนรายละเอียดมาก แต่สถาบันเศรษฐกิจได้ถูกอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโลกชักนำให้มีลักษณะเน้นการเพิ่มผลผลิตและการหากำไรมาก ทำให้ผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงานต้องทุ่มเทเวลาและพลังความสามารถในเรื่องการผลิต ซึ่งชี้ให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ที่ไม่สอดคล้องกัน

ที่ชุมชนแสนสุขก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน แนวความคิดทางศาสนาอิสลามส่งเสริมให้ชุมชนอยู่ในลักษณะสมดุลย์ เน้นความเพียงพอในการกินอยู่ร่วมกันมากกว่าความร่ำรวยของปัจเจกชน ไม่ส่งเสริมให้มีการสะสมทรัพย์สินเฉพาะตัว ข้อห้ามในเรื่องดอกเบี้ยส่งผลให้ไม่มีการออมกับสถาบันการเงินจึงไม่มีทุนในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงไม่มีผลผลิตเพิ่มขึ้นต่อไป ความคิดดังกล่าวขัดกับแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เน้นการลงทุนเพื่อผลตอบแทนสูงสุด

การพัฒนาเศรษฐกิจในปัจจุบันที่เน้นการขยายการผลิตแบบทุนนิยมจึงขัดต่อสภาพสังคมที่เป็นอยู่เดิม ชุมชนแสนสุข ไม่ได้เป็นชุมชนที่หยุดนิ่งยังคงต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ อิทธิพลเศรษฐกิจสมัยใหม่จึงมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตชาวบ้านภายในชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ ศาสนาอิสลามยังคงเป็นหลักที่ยึดถือซึ่งอาจจะต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งมีแนวโน้มการเกิดความเสื่อมถอยในเรื่องความเชื่อภายในชุมชน นำไปสู่

การเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่และระบบเศรษฐกิจชุมชน ประกอบกับอิทธิพลของระบบทุนนิยมจะเข้ามามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้เขตเมืองอย่างชุมชนแสนสุขจะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วยิ่งขึ้น มีการติดต่อและพึ่งพาเมืองมากขึ้น เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองลดลง จะมีความรู้สึกเป็นพ่อค้าแม่ค้ามากขึ้น มีการสะสมทรัพย์สินเพื่อการลงทุนมากขึ้น วิถีชีวิตผูกพันอยู่กับระบบตลาด ทุกคนต้องดิ้นรนเพื่อแสวงหาเงินตรา หนาวว่างได้ยากขึ้น เกิดอาชีพเสริมใหม่ๆ เพิ่มขึ้น เนื่องจากนโยบายของรัฐที่เน้นการส่งเสริมอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดการระดมทุนและแรงงานในการผลิตเพื่อการส่งออกเป็นสำคัญ มีผู้ประกอบการอาชีพรับจ้าง และมีนายทุนเพิ่มขึ้น ช่องว่างทางเศรษฐกิจในชุมชนค่อยๆ ขยายวงกว้างออกไป ความแตกต่างทางเศรษฐกิจชัดเจนขึ้น เกิดช่องว่างทางความคิดและค่านิยมระหว่างวัย ผู้ที่จบการศึกษาสูงต้องการทำงานให้ภาครัฐโดยการเป็นข้าราชการ และต้องการทำงานในบริษัทเอกชนในเมือง มากกว่านำความรู้และประสบการณ์มาสร้างงานในชุมชนและทำการผลิตด้วยตนเอง ความสัมพันธ์ในชุมชนค่อยเปลี่ยนเป็นแบบทฤติยภูมิมากขึ้น

ความเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับชุมชนช่วยให้เกิดความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของชุมชนประมงมุสลิมได้ดียิ่งขึ้นและน่าที่จะได้รับการติดตามศึกษาต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย